

Vieksin asumuksia ja asukkaita v. 1730 - 1900

Sotkamon syyskäräjillä 1813 kiistelivät Vieksin kylän Karvolan isäntä Erkki Tervo ja Katerman Karppalan isäntä Heikki Klemettinen Soidinmännikön alueesta. Kun oli epäselvää, kumpaan kylään alue kuului, oikeus määräsi suoritettavaksi tutkimuksen. Maaliskuussa seuraavana vuonna pidetyssä katselmuksessa todettiin, että Vieksin ja Katerman raja oli v. 1788 toimeenpannussa kylänrajojen tarkastuksessa erehdytty vetämään kahta linjaa pitkin. Ensin raja oli sovittu kulkevaksi Siiravaarasta Kuurtajankosken kautta Vieksinjoen mutkaan, mutta toisessa kokouksessa raja oli vedetty Jaakonjärven itäpäältä Riita-ahon kautta Kuurtajankosken niskaan.

Vieksi - saamen kieltä

Molemmissa rajalinjoissa toistuu Kuurtajankoski. Se on eittämättä ollut keskeinen jo silloin, kun ihmiset alkoivat mieltää Vieksin omaksi kokonaisuudekseen. Kuurtaja oli näet tärkeän vesireitin solmukohtia. Kuvaavaa on se, mitä Hyrynsalmen rajan tuntumassa Vainion talossa asunut 79-vuotias Kasper Heikura kertoi häntä v. 1966 haastatelleelle Alpo Räisäselle, nykyiselle Joensuun yliopiston suomen kielen professorille. Kasper tuumi, että "van kun sinnel lähetään sinnek Kuurtajallek kun männään nin sinnej jo tulloo kolmekkyntä kilometrie tätä Vieksie ni. Ja se se on, van se se on sitte viimmenen talo kyllä Vieksie." Kasperilla oli nuoruudestaan asti omakohtaisia kokemuksia tästä vesireitistä. Hän kertoi, että tärkein reitti Kuhmon kirkolle mentäessä kulki ensin Koskenmäelle, ja sitten "Kellojärveä pitkin ja Hietaperrään ja, ja sittä Ontojärnessä toas siinähän se viimmene venet tarvittiin".

Kun Kuhmon kappeliseurakunta perustettiin v. 1753, siinä oli viisi kylää, Katerma, Korpisalmi, Lammasperä, Lentua ja Vieksi. Niistä mainitaan Katerma, Korpisalmi ja Lentua ensimmäisessä Sotkamon rippikirjassa v. 1683-97, kun taas Lammasperä ja Vieksi ilmaantuvat vasta v. 1728-34 rippikirjaan. Talot jotka tulivat kuulumaan Vieksiin, merkittiin aiemmissa rippikirjoissa Katermaan.

Kuhmon pysyvä asutus ajoittuu 1600-luvulle, ja vuosisadan jälkipuolella on myös sana Vieksi alkanut vähä vähältä saada kylää tarkoittavan merkityksen. Mutta itse sanan alkuperä kertoo menneisyydestä, joka alueella oli ennen nykyistä asutusta. Tiedusteltuani Vieksi-sanana alkuperää Kainuun nimistön historian parhaalta asiantuntijalta Alpo Räisäseltä hän piti nimen taustaa varsin mielenkiintoisena. Räisäsen tulkinnan mukaan nimi Vieksi pohjautuu saamen kielen voimakasta, väkevää merkitsevään sanaan. "Vieksi-nimi on ilmeisesti alkuaankin tarkoittanut Vieksinjokea ja ehkä siinä olevaa Kuurtajan koskea. Nimeämisperusteena on ollut voimakas virta."

Räisäsen tulkinta avaa kiehtovia näkymiä menneisyyteen, esimerkiksi kysymykseen siitä, ketkä ja milloin oikein alkoivat pitää Vieksiä omana alueellisena kokonaisuutenaan. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole paneutua tähän ongelmaan. Kerron sensijaan rippikirjan ja henkikirjan sisältämien tietojen nojalla Vieksin taloista, torpista ja mäkituvista sekä kylän asukkaista.

Tarkoitukseni on antaa Vieksin - nykyisin jo monen monituiseen pienempään kylään jakautuvan alueen - asukkaille muutamia kiinnekohtia omakohtaisen sukututkimuksen harjoittamista varten.

Tusina ja yksi

Kun Vieksi ilmaantuu ensi kerran rippikirjaan 1720-luvun lopulla, kylään luettiin seuraavat 12 taloa:

Huovila	Mytty
Karvola	Niskala
Kilpola	Niskala
Kuosmala	Puukarila
Kuvajala	Pääkkölä
Mikkola	Tampio

Kahdentoista talon lisäksi Vieksillä oli yksi torppa. Talojen nimet oli johdettu parhaastaan niissä asuneiden sukujen nimistä, jos kohta nimen antanut suku ei välttämättä enää asunut talossa. Toisaalta ovat väkiriikkaimmat suvut myöhemminkin Vieksin sukujen kirjosta

tuttuja. 'Kymmenen kärjessä'-lista on seuraavannäköinen; luvut tarkoittavat asukkaisen määrää:

Kilponen	18	Rautio	9
Koistinen	15	Tampio	7
Niskanen	13	Partanen	6
Mytty	12	Mikkonen	5
Pääkkönen	12	Rahkonen	3

Rippikirjan tiedot ovat siinä määrin epämääräiset, että henkilöiden määräluvut eivät ole tarkkoja. Kaikkiaan Vieksillä asui 1730-luvun alussa noin 130 ihmistä. Edellä mainittujen sukujen ohella kylän sukuja olivat Henttunen, Huotari, Häkkinen, Ikonen, Karppanen, Keränen, Kilpeläinen, Kirjavainen, Komulainen, Kontio, Korhonen, Kuvaja, Laatikainen, Määttä, Raappana, Urpiainen, Vaanilainen ja Väisänen.

Hitaasta kasvusta nopeaan

Kun katsomme Kuhmon kappeliseurakunnan rippikirjaa neljä vuosikymmentä myöhemmin, ei kuva ole olennaisesti muuttunut. Vieksillä oli 1770-luvun alussa numerojärjestyksessä seuraavat 15 taloa:

1. Pääkkölä	5. Karvola	10. Pöhölä
2. Myttylä	6. Mikkola	11. Kuvajala
3. Kuosmala	7. Tampiola	12. Kilpola
4. Niskala	8. Tampiola	13. Kilpola
4. Niskala	9. Kuvajala	14. Huovila

Talojen ohella Vieksillä oli Paavolan uudisasumus ja yksi torppa. Väestönkasvu oli ylipäättään ollut hidasta, joten uudisasutuksen tarpeet olivat vähäiset. Kaikkiaan Vieksillä eli tuolloin noin 200 henkeä, joista yhdeksän kymmenestä asui yllä mainituissa taloissa. Tilattomaa väkeä oli siis erittäin vähän.

Mutta sitten alkoi tapahtua! Vuosisadan loppu oli koko Suomessa ennennäkemättömän suuren väestönkasvun aikaa. Kun Kuhmon väkiluku oli 1700-luvun puolivälissä vajaat 1 000 henkeä, se oli v. 1810 jo kolminkertainen, miltei 3 200 henkeä. Kasvava joukko ei voinut ahtautua vain entisiin asumuksiin, ja niinpä 1700-luvun loppu on voimallisen uudisasutuksen kautta. Vuoteen 1810 mennessä oli Vieksille perustettu vallan monta uutta taloa:

15. Paavola	24. Siiravaara
16. Riihivaara	25. Hassila
17. Vehmas	26. Lattula
18. Naurila	27. Peltomaa
19. Kello	28. Vuohinkanga
20. Mustinlahti	29. Nyplänen
21. Selkäniemi	30. Kuusamo
22. Kähkölä	31. Kauppila
23. Alarasi	32. Kettula

Ripeän uudisasutuksen vaihe oli kuitenkin v. 1810 jo ohitse, ja kun väki lisääntyi edelleen, seurauksena oli väistämättä tilattoman väenosan kasvu. Kun katsomme Vieksin kylää v:n 1840 henkikirjan valossa, siellä oli edellä mainittujen talojen lisäksi ainoastaan yksi uusi talo Vaanila, ja sekin oli vain siirretty Vieksiin Lentuan kylästä. Mutta torppien ja mäkitupien luvun kasvu näkyy siitä, että niiden nimet on nähty tarpeelliseksi merkitä kirjaan. Vieksillä olivat seuraavat torpat ja mäkituvat - niiden välinen ero oli Kuhmossa tuolloin aika pieni:

Heikinlahti	torppa	Pitkälampi	torppa
Kolkonvaara	torppa	Pitkälampi	mäkitupa
Kurnu	torppa	Puukari	torppa
Lahnas	torppa	Riihivaara	mäkitupa
Lapinniemi	mäkitupa	Sotku	torppa
Lattula	torppa	Vesivaara	torppa
Lehtovaara	torppa	Vieremä	mäkitupa
Mertajärvi	torppa	Viitavaara	torppa

Näätäniemi torppa

Välivaara torppa

Talokkaiden, torpparien ja mäkitupalaisten ohella Vieksillä asui myös loisia, jotka elivät vuokralaisina muiden asunnoissa, sekä muiden avun varassa eläneitä kerjäläisiä. Rippikirjan mukaan Vieksillä asui v. 1840 yhteensä 413 henkeä. Suuret kuolonvuodet olivat 1830-luvun alussa verottaneet kylän väkeä kosolti, sillä v. 1830 Vieksillä oli asunut 480 ihmistä.

Sukujen kirjo oli v. 1840 osin sama, osin toinen kuin runsaat sata vuotta aiemmin. Sukunimiä joiden kantajia oli vähintään 10 ihmistä, oli kaikkiaan 15:

Heikkinen	37	Kuvaja	13
Huotari	11	Liimatta	10
Härkönen	12	Malinen	18
Kettunen	15	Mytty	20
Kilponen	46	Määttä	14
Komulainen	24	Okkonen	13
Kurkinen	16	Pääkkönen	60
		Rautio	16

Muita Vieksin sukuja olivat Haverinen, Immonen, Kemppainen, Keränen, Kinnunen, Klemetti, Klemi, Koistinen, Korhonen, Kyllönen, Kähkönen, Kärnä, Lukkari, Matero, Mäkeläinen, Niskanen, Oikarainen, Partanen, Pikkarainen, Piirainen, Pulkkila, Siira, Sopenan, Sutinen, Tampio, Tervo, Tiikkaja, Toivanen, Valtanen ja Väänänen. Asukkaiden vaihtuvuus oli Vieksillä itse asiassa aika suuri. Tätä seikkaa kuvasta se, että yli 15-vuotiaista vieksiläisistä v. 1830 oli ??% syntynyt kotikylässä, ??% muualla Kuhmossa ja ??% Kuhmon ulkopuolella. Viime mainituista pääosa oli tullut Vieksille emäseurakunnasta Sotkamosta, mutta myös Hyrynsalmelta muutettiin Vieksille. Suomussalmelta muutti Vieksin Kilpolaan Jaakko Heikkinen (s. 1781), kuuluisan Hallan ukon Juho Alfred Heikkisen isoisä.

Isojako mullistaa

Isojako saatiin Kuhmossa suoritettua loppuun pääosin 1870-luvulla. Se toi monessa mielessä suuren mullistuksen. Merkittävin muutos oli pitkällä tähtäimellä ilman muuta se, että huomattava osa maista erotettiin valtion omaisuudeksi. Vaikka suurin osa maista oli Kuhmossa ennen isojaon toimeenpanoakin ollut periaatteessa valtion omaisuutta, maat olivat yhtä kaikki käyttäjänsä eli kuhmolaisten hallussa. Kun metsille alkoi tulla arvoa muillekin kuin niiden perinteisille käyttäjille, tilanne muuttui ratkaisevasti. Isojako on mielestäni suurin mullistuss, joka vieksiläisten elämää on ähän mennessä säädellyt. Sen rinnalla on, Vieksin näkökulmasta, esimerkiksi Suomen liittyminen EU:n jäseneksi verraten pieni asia!

Katsottakoon isonjaon jälkeistä tilannetta Vieksillä v:n 1900 henkikirjan valossa. Tämän asiakirjan mukaan Kuhmossa asui tuolloin runsaat 7 100 ihmistä, jotka jaettiin 15 kylään: Iivantiira, Juttua, Katerma, Korpisalmi, Kuumu, Lammasperä, Lentua, Lentiira, Niva, Saunajärvi, Timoniemi, Vartius, Vepsä, Vieksi ja Viiksimo.

Henkikirjan mukaan Vieksin kylässä eli 783 ihmistä, noin 11% Kuhmon asukkaista. Talojen luku oli 52 eli huomattavasti suurempi kuin v. 1840. Isojako tuotti Vieksillä samantapaisen uudistalojen lisäyksen kuin väkiluvun kasvu oli tuottanut sata vuotta aiemmin. Torppia oli nyt yhdeksän ja mäkitupia 21. Loistaloja henkikirjoittaja erotti saman verran kuin mäkitupia, ja lisäksi hän merkitsee irtolaisiksi 49 ja köyhiksi 44 henkeä. Palkolliset mukaan lukien taloissa asui 54% Vieksin ihmisistä.

Isojako muutti perusteellisesti talojen numeroinnin. Senvuoksi on aiheellista kirjata Vieksin talot uusilla numeroillaan. Seuraavassa luettelossa ovat myös v:n 1900 henkikirjan mukaiset talojen haltijat ja heidän syntymävuotensa:

1.	Kuurtaja	Paavo Pääkkönen 1848
2.	Aittoniemi	Matti Ohtonen 1862
3.	Murtojärvi	Juho Pääkkönen 1839
4.	Kangas	Ville Heikura 1856
5.	Ällöniemi	Jaakko Pääkkönen 1834
6.	Lahnas	Juho Pääkkönen, Katerma
7.	Hassila	Joose Pulkkinen 1849
8.	Pirttikangas	Juho Moilanen 1865
9.	Konappi	Heikki Huotari 1854
10.	Selkäniemi	kauppias P.J. Kainulainen, Korpisalmi
11.	Kelloniemi	Aapeli Hurskainen 1854
12.	Näätäniemi	leski Tiina Kilponen 1837

13.	Papinniemi	Roope Komulainen 1863
14.	Pitkälampi	Jaakko Kuvaja 1840
15.	Kellovaara	Antti Mytty 1856
16.	Sotku	Jaakko Mytty 1850
17.	Huuhilo	Kalle Pääkkönen 1863, lautamies
18.	Niemelä	Erkki Pääkkönen 1851
19.	Niskala	Juho Heikkinen 1839
20.	Mustinlahti	Roope Kilponen 1877
21.	Lapinniemi	Pekka Kainulaisen leski, Korpisalmi; vuokraajana Heikki Kovalainen 1835
22.	Koskimäki	Erkki Niskanen 1823
23.	Vieremä	Herman Tampio 1874
24.	Halmetvaara	Julius Piirainen 1857
25.	Peltomaa	Reino Määttä 1848
26.	Viitavaara	leski Kaisa Heikkinen 18??
27.	Pöhölä	Antti Piirainen 1847, sorvari
28.	Kettula	Tuomas Huotari 1860
29.	Välivaara	Vihtori Niskanen 1869
30.	Kolkko	Antti Malinen 1868
31.	Riihelä	Matti Kyllönen 1838
32.	Järvenpää	Heikki Pääkkönen 1848
33.	Kyllölä	Tuomas Huotari 1871
34.	Kiviaho	Antti Huotari 1848
35.	Lehtovaara	Matti Malinen 1873
36.	Mertajärvi	Olli Keränen 1826
37.	Rasintalo	leski Elsa Tampio 1836
38.	Vuosanka	Kalle Pääkkönen 1851
39.	Alatalo	Erkki Kähkönen 1845
40.	Rannantalo	Kalle Pääkkönen, n:o 38
41.	Ylitalo	Erkki Tampio 1838
42.	Matolehto	Pekka Heikkinen 1862
44.	Kauppi	Kalle Hiltunen, n:o 45
45.	Hyyrylä	Simo Hiltunen 1835
46.	Seppälä	Jaakko Heikkinen 1831
47.	Puukari	Jaakko Heikkinen, n:o 46
48.	Vehmas	leski Regiina Kyllönen 1847
49.	Vesilä	Kusti Heikkinen 1850, ollut autiona
50.	Vesivaara	Olli Heikkinen 1863, ollut autiona
51.	Vanhanurmi	Ville Tiikkaja 1843, ollut autiona
52.	Saari	Antti Heikkinen 1828

Torpat ja mäkituvat sekä niiden haltijat olivat seuraavat. Suluissa oleva numero viittaa taloon, jonka mailla asuminen sijaitsi; pääosa torpista on kuitenkin merkitty henkikirjan loppuun ilman tällaista tietoa.

Ahola mäkitupa (7)
Ala-Jupuli torppa

Anna Heikkinen 1859
Antti Toivanen 1850

Autiomäki	mäkitupa (22)	Joona Kilponen 1859
Hautala	mäkitupa (9)	Esa Rautiainen 1841
Haverila	mäkitupa (21)	Heikki Haverinen 1849
Heikinniemi	mäkitupa (10)	Antti Kurkinen 1828
Heiskala	mäkitupa (7)	Heikki Kyllönen 1851
Iso-Oja	torppa	Tahvo Kilponen 1847
Karjala	torppa	Juho Heikura 1852
Kiviranta	mäkitupa (7)	Yrjö Pulkkinen 1855
Lehminiemi	mäkitupa (37)	Ville Heikkinen 1837
Leväniemi	mäkitupa (18)	Jahvetti Tolonen 1861
Lumiaho	torppa	Jaakko Heikura 1854
Matalanniemitorppa		Juho Heikkinen 1862
Mäkelä	torppa (28)	Tuomas Piirainen 1853
Mäntylä	mäkitupa (24)	Heikki Heikkinen 1856
Nesteri	mäkitupa (23)	leski Hanna Kovalainen 1853
Niemi	mäkitupa (33)	Esko Piirainen 1857
Niskala	mäkitupa (9)	Juho Heikkinen 1853
Paavola	mäkitupa (5)	Juho Niskanen 1857
Pikkula	torppa	Kusti Heikkinen 1842
Pirilä	torppa	Matti Komulainen 1877
Pitkälähti	mäkitupa (22)	Lauri Tolonen 1859
Putikko	mäkitupa (21)	leski Vappu Malinen 1840
Pyylä	mäkitupa (40)	Yrjö Okkonen 1847
Rysälä	mäkitupa (32)	Kusti Mäkeläinen 1851
Tyvelä	mäkitupa (1)	Aapeli Kilponen 1856
Ukonaho	mäkitupa (1)	Joose Ohtonen 1857
Uusitalo	mäkitupa (38)	Paavo Piirainen 1873
Yli-Jupuli	torppa	Paavo Tampio 1849

Viesti menneestä

Vieksillä on eletty pitkään. Siitä kertovat niin arkeologiset löydöt kuin myös Vieksin nimen johtuminen saamen kielestä. Alpo Räisäsen mukaan Vieksillä on myös muita saamen kielestä juontuvia nimiä. "Myös Vuosanka on saamelaisperäinen nimi. Siihen sisältyy saamen vasaa merkitsevä sana." Kun Vieksin pysyvästi asuttaneet ihmiset saapuivat alueelle, sillä oli siis takanaan jo pitkä kulttuurihistoria, ihmisen jälki! Ja ihmisen jälki näkyy Vieksillä varmasti myös tulevaisuudessa.

Lähteitä

Heikkinen, Antero, Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa. Porvoo 1988

Huurre, Matti ja Keränen, Jorma, Kainuun historia 1. Kajaani 1986

Kuhmon henkikirja v. 1840 ja v. 1900. Oulun maakunta-arkisto

Kuhmon rippikirjat. Mikrofilmit n:o IK 92 ja 107-112, Joensuun maakunta-arkisto

Räisänen, Alpo, Kuhmon murrekirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toim. 581. Tampere 1993

Sotkamon seurakunnan rippikirja 1683-1697, 1698-1711 ja 1728-1734. Toim. Jukka Vaarnanen ja Timo Sarkkinen. Oulun sukututkimusseuran julkaisuja n:o 11, 12 ja 15. Oulu 1991-92

Turpeinen, Oiva, Kainuun historia 2. Kajaani 1985